

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/189-192>

Əsəd Cəbiyev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0003-7384-786X>
asedcebiyev@gmail.com

Maliyyə hesabatları və fəaliyyət metrikləri

Xülasə

Maliyyə hesabatları və fəaliyyət metrikləri müəssisələrin maliyyə vəziyyətini, fəaliyyət səmərəliliyini və gəlirliliyini ölçmək və qiymətləndirmək üçün istifadə olunan əsas alətlərdir. Bu hesabatlar müəssisənin maliyyə performansını barədə maraqlı tərəflərə, o cümlədən investorlar, kreditorlar, rəhbərlik və tənzimləyici qurumlara aydın və əhatəli məlumat təqdim edir. Maliyyə hesabatlarının tərkibinə əsasən balans hesabatı, mənfəət və zərər hesabatı, pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatı və kapitalda dəyişikliklər hesabatı daxildir. Balans hesabatı müəssisənin müəyyən bir dövrdəki maliyyə vəziyyətini əks etdirir və aktivlər, öhdəliklər və kapital kimi əsas komponentlərdən ibarətdir. Bu hesabatdan müəssisənin likvidliyi, maliyyə dayanıqlığı və borc yükü barədə nəticə çıxarmaq mümkündür. Mənfəət və zərər hesabatı isə müəssisənin gəlir və xərclərini göstərir və müəyyən dövr ərzində mənfəətin və ya zərərin nə qədər olduğunu müəyyənləşdirir. Bu hesabatdan əməliyyat səmərəliliyi və gəlirliliyi barədə fikir əldə etmək mümkündür. Pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatı müəssisənin nağd pul daxilolmaları və çıxışlarını izləyir. Bu hesabat əməliyyat, investisiya və maliyyələşdirmə fəaliyyətləri üzrə pul vəsaitlərinin hərəkətini göstərərək müəssisənin ödəmə qabiliyyəti və nağd pul axınları barədə məlumat verir. Kapitalda dəyişikliklər hesabatı isə müəssisənin kapital strukturundakı dəyişiklikləri əks etdirir və səhmdarların payı ilə bağlı dəyişiklikləri göstərir.

Açar sözlər: *fəaliyyət metrikləri, balans hesabatı, maliyyə metrikləri, cari nisbət, nağd pul axını*

Asad Cəbiyev

Azerbaijan State Economic University
Master student

<https://orcid.org/0009-0003-7384-786X>
asedcebiyev@gmail.com

Financial Reports and Performance Metrics

Abstract

Financial statements and performance metrics are essential tools used to measure and assess an enterprise's financial condition, operational efficiency, and profitability. These reports provide clear and comprehensive information on the financial performance of a business to stakeholders, including investors, creditors, management, and regulatory bodies. The core components of financial statements include the balance sheet, income statement, cash flow statement, and statement of changes in equity. The balance sheet reflects a company's financial position at a specific point in time and is composed of key components such as assets, liabilities, and equity. It enables stakeholders to evaluate liquidity, financial stability, and debt levels. The income statement presents the company's revenues and expenses and determines the net profit or loss over a certain period, offering insight into operational efficiency and profitability. The cash flow statement tracks the inflow and outflow of cash, categorizing them into operating, investing, and financing activities. It provides valuable information about the company's cash generation capacity and payment ability. Lastly, the statement of changes in equity outlines changes in the ownership structure and reflects the movements in shareholders' equity.

Keywords: *performance metrics, balance sheet, financial statements, current ratio, cash flow*

Giriş

Müəssisələrin maliyyə vəziyyətini və fəaliyyət səmərəliliyini dəyərləndirmək üçün istifadə olunan əsas vasitələrdən biri maliyyə hesabatları və fəaliyyət metrikləridir. Bu göstəricilər, şirkətin maliyyə sağlamlığını və gələcək potensialını təhlil etməyə kömək edir. Həm investorlar, həm də menecerlər üçün vacib olan bu məlumatlar, strateji qərarların verilməsində və risklərin idarə olunmasında mühüm rol oynayır. Maliyyə hesabatları müəssisənin gəlir və xərclərini, aktiv və öhdəliklərini əhatə edərək onun ümumi maliyyə vəziyyətini göstərir (Coenders, Arimany Serrat, 2023, s. 66; Seyidov, 2019). Digər tərəfdən, fəaliyyət metrikləri şirkətin effektivliyini, rentabelliğini və likvidliyini ölçmək üçün tətbiq edilir. Bu göstəricilər şirkətin idarəetmə strategiyalarının nə dərəcədə uğurlu olduğunu qiymətləndirmək üçün əsas rol oynayır (İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi (İATM), 2024, s. 28). Maliyyə hesabatları müəssisələrin maliyyə vəziyyətini sistemli şəkildə göstərən rəsmi sənədlərdir. Bu hesabatlar biznesin ümumi fəaliyyətini əks etdirir və maliyyə idarəçiliyi üçün əsas məlumat mənbəyi hesab olunur. Hər bir şirkət maliyyə hesabatlarını müəyyən edilmiş standartlara uyğun şəkildə tərtib edir, çünki bu sənədlər həm daxili idarəetmə, həm də xarici maraqlı tərəflər üçün əhəmiyyətlidir (Montariol, Martinc, Pelicon, Pollak, Koloski, Lončarski, Valentinčić, 2024, s. 67; Qiu, He, Caban-Garcia, 2023).

Tədqiqat

Müəssisələrin Maliyyə Performansının Qiymətləndirilməsi və Analizi

Maliyyə performansının qiymətləndirilməsi müəssisələrin iqtisadi dayanıqlığını və gəlirliliyini müəyyənləşdirmək üçün mühüm proseslərdən biridir. Şirkətin maliyyə göstəricilərinin düzgün təhlili onun bazardakı mövqeyini, investisiya potensialını və uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini aydınlaşdırmağa kömək edir. Bu proses müxtəlif maliyyə hesabatlarına və analitik metodlara əsaslanır (Azərbaycan Respublikası, 2005; Kruglov, Shaw, 2024). Müəssisənin gəlir və xərclərinin müqayisəsi, aktivlərin effektiv istifadəsi, borc öhdəliklərinin idarə olunması və nağd pul axınlarının təhlili maliyyə vəziyyətini dəyərləndirmək üçün əsas meyarlardır. Həmçinin, fəaliyyət metrikləri şirkətin daxili resurslarını necə idarə etdiyini və bazardakı rəqabət gücünü ölçmək üçün istifadə olunur (Azərbaycan Respublikası, 2018, s. 12). Maliyyə performansının təhlili yalnız keçmiş göstəricilərin yoxlanılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda gələcək strategiyaların qurulmasına da töhfə verir. Bu yanaşma risklərin idarə olunmasını asanlaşdırır, maliyyə qərarlarının daha informativ və effektiv olmasını təmin edir. Uğurlu maliyyə idarəetməsi üçün müəssisələr daimi olaraq bu göstəriciləri izləməli və lazımı korrektələr etməlidirlər. Maliyyə performansının qiymətləndirilməsi üçün əsas vasitələrdən biri maliyyə hesabatlarının təhlilidir (Montariol, Martinc, Pelicon, Pollak, Koloski, Lončarski, Valentinčić, 2024, s. 88). Balans hesabatı müəssisənin aktivlərini, öhdəliklərini və kapitalını müəyyən bir dövr üçün əks etdirir və onun maliyyə dayanıqlığını ölçməyə imkan verir. Mənfəət və zərər hesabatı gəlirlər və xərclər arasındakı əlaqəni göstərərək biznesin nə qədər effektiv fəaliyyət göstərdiyini müəyyən etməyə kömək edir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatı isə şirkətin likvidliyini və nağd pul idarəetmə qabiliyyətini dəyərləndirmək üçün istifadə olunur (Azərbaycan Respublikası, 2021; ResearchGate, 2023).

Cədvəl 1. Maliyyə Göstəriciləri Cədvəli.

Göstərici	Dəyər
Ümumi Aktivlər (mln \$)	600.0
Ümumi Öhdəliklər (mln \$)	350.0
Xalis Mənfəət (mln \$)	80.0
Gəlir (mln \$)	800.0
Rentabellik (%)	10.0
Cari Nisbət	2.5
Tez Ödəniş Nisbəti	1.7
Borc/Kapital Nisbəti	0.55
Pul Axını (mln \$)	150.0

Mənbə: Cuervo, R. (2023). Predictive AI for SME and Large Enterprise Financial Performance Management. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2311.05840>

Maliyyə göstəriciləri cədvəli müəssisənin maliyyə sağlamlığını və fəaliyyət effektivliyini qiymətləndirmək üçün əsas göstəriciləri təqdim edir. Cədvəldə ümumi aktivlər və ümumi öhdəliklər müəssisənin balansındakı əsas elementlərdən biri kimi yer alır və şirkətin maliyyə strukturunu əks etdirir. Aktivlərin böyüklüyü müəssisənin ümumi sərvətini, öhdəliklər isə onun borc yükünü göstərir. Xalis mənfəət göstəricisi müəssisənin vergi və digər xərclər çıxıldıqdan sonra əldə etdiyi son mənfəəti ifadə edir (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2016). Gəlir isə müəssisənin əsas fəaliyyətindən əldə etdiyi ümumi maliyyə axınını göstərir və biznesin satış həcmi əks etdirən mühüm göstəricilərdən biridir. Rentabellik faizi, şirkətin sərmayəsini və resurslarını nə dərəcədə effektiv istifadə etdiyini ölçmək üçün vacibdir. Daha yüksək rentabellik müəssisənin daha çox gəlir əldə etdiyini və sərmayəni daha effektiv idarə etdiyini göstərir. Cari nisbət və tez ödəniş nisbəti müəssisənin qısa müddətli öhdəliklərini ödəmə qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Bu göstəricilər likvidlik səviyyəsini müəyyən etməyə kömək edir və şirkətin maliyyə dayanıqlığını qorumasına təsir göstərir (Cuervo, 2023). Borc/kapital nisbəti müəssisənin maliyyələşdirmə strukturunu təhlil etmək üçün istifadə olunur və borcun kapitala nisbətini əks etdirir. Daha aşağı borc/kapital nisbəti müəssisənin maliyyə risklərinin az olduğunu və kapital strukturunun daha stabil olduğunu göstərə bilər. Pul axını göstəricisi isə şirkətin əməliyyat, investisiya və maliyyələşdirmə fəaliyyətləri nəticəsində əldə etdiyi nağd vəsaitlərin miqdarını göstərir. Müsbət pul axını müəssisənin kifayət qədər nağd vəsait yaratdığını və maliyyə əməliyyatlarını davam etdirmək üçün yetərli likvidliyə sahib olduğunu bildirir. Bu cədvəl və onun izahı müəssisənin maliyyə idarəçiliyi ilə bağlı düzgün qərarlar qəbul etməyə və onun uzunmüddətli sabitliyini təmin etməyə kömək edir (Fətullayev, Məmmədova, Orucova, Zalov, 2024; Vergilər Nazirliyi Tədris Mərkəzi, 2019).

Nəticə

Maliyyə səmərəliliyinin artırılması, investisiya qərarlarının düzgün verilməsi və risklərin effektiv idarə olunması müəssisənin uzunmüddətli uğurunu təmin edən əsas faktorlar arasında yer alır. Düzgün qurulmuş maliyyə strategiyası gəlirliliyi artırmaq, borc yükünü idarə etmək və likvidliyi qorumaq baxımından vacib rol oynayır. Kapitalın optimal bölüşdürülməsi, əməliyyat xərclərinin səmərəli idarə edilməsi və maliyyə resurslarının düzgün istiqamətləndirilməsi müəssisənin bazardakı mövqeyini gücləndirməyə imkan yaradır. Müasir bazar şərtlərində müəssisələrin rəqəbat üstünlüyünü qoruması üçün maliyyə göstəricilərinin davamlı təhlili və strateji qərarların çevik şəkildə verilməsi tələb olunur. Nağd pul axınının idarə olunması, investisiya qoyuluşlarının dəyərləndirilməsi və xərclərin optimallaşdırılması biznesin dayanıqlığını artırır. Eyni zamanda, innovativ texnologiyalardan istifadə və rəqəmsal maliyyə analizi alətlərinin tətbiqi maliyyə idarəçiliyinin keyfiyyətini artırır. Bu kontekstdə maliyyə idarəçiliyi yalnız hesablamaqla məhdudlaşmır, eyni zamanda strateji düşüncə, risk analizi və çevik qərarvermə qabiliyyətləri tələb edir. Müəssisələr üçün əsas məqsədlərdən biri olan kapitalın dəyərini artırmaq, yalnız gəlirliliklə deyil, həm də risk və qeyri-müəyyənlik şəraitində düzgün balanslaşdırılmış qərarlarla mümkündür. Bu isə risklərin proqnozlaşdırılması, diversifikasiya strategiyalarının tətbiqi və maliyyə sabitliyinin qorunması ilə sıx bağlıdır. Bundan əlavə, maliyyə performansının davamlı monitorinqi – o cümlədən rentabellik göstəriciləri, borc/faiz yükü nisbətləri, likvidlik və rentabellik analizi – müəssisəyə daxili prosesləri optimallaşdırmağa və strateji istiqamətlərdə düzəlişlər etməyə imkan verir. Xüsusilə KOB-lar (kiçik və orta bizneslər) üçün bu göstəricilər əməliyyatların maliyyə sağlamlığını qiymətləndirmək və potensial böyümə imkanlarını müəyyənləşdirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Müasir dövrdə rəqəmsallaşma və avtomatlaşdırma, maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və real vaxtda təhlilini mümkün edir. Məsələn, ERP (Enterprise Resource Planning) sistemləri və Business Intelligence platformaları müəssisələrin maliyyə göstəricilərini operativ şəkildə izləməyə və qabaqlayıcı qərarlar qəbul etməyə kömək edir. Eyni zamanda, süni intellektə əsaslanan alqoritmlər maliyyə planlaşdırması və büdcə proqnozları üçün daha dəqiq analiz imkanları yaradır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası. (2011). *Şəffaflığın artırılmasında beynəlxalq maliyyə hesabatları və audit*. Hesablama Palatası.
2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2016). *Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına əsasən mühəsibat uçotunun aparılması Qaydaları*. e-qanun.az.
3. Azərbaycan Respublikası. (2005). *Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim olunması və dərc edilməsi Qaydaları*. e-qanun.az.
4. Azərbaycan Respublikası. (2018). *2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı*.
5. Azərbaycan Respublikası. (2021). *Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası 2021–2023*.
6. Coenders, G., & Arimany Serrat, N. (2023). Accounting statement analysis at industry level: A gentle introduction to the compositional approach. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2305.16842>
7. Cuervo, R. (2023). Predictive AI for SME and large enterprise financial performance management. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2311.05840>
8. Fətullayev, R., Məmmədova, Ü., Orucova, N., & Zalov, X. (2024). *MHBS*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
9. İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi (İATM). (2024). *Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları*. Bakı: Füyuzat Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
10. Kruglov, P., & Shaw, C. (2024). Financial performance and innovation: Evidence from USA, 1998–2023. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2403.10982>
11. Qiu, Y., He, Y., & Caban-Garcia, M. (2023). Analysis of financial statements to assess financial performance of enterprises. *ADHSR*. <https://adshr.org/index.php/vo/article/download/263/285/1889>
12. Montariol, S., Martinc, M., Pelicon, A., Pollak, S., Koloski, B., Lončarski, I., & Valentinčić, A. (2024). Multi-task learning for features extraction in financial annual reports. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2404.05281>
13. ResearchGate. (2023). Evaluating financial reporting quality: Metrics, challenges, and impact on decision-making. https://www.researchgate.net/publication/384853125_Evaluating_Financial_Reporting_Quality_Metrics_Challenges_and_Impact_on_Decision-Makin
14. Seyidov, M. (2019). *Mühəsibat uçotu və audit*. Bakı: UNEC.
15. Vergilər Nazirliyi Tədris Mərkəzi. (2019). *Maliyyə-mühəsibat hesabatları*. Vergilər Nazirliyi.
16. www.maliyye.com. (2024). *Əldə olundu*: <https://www.maliyye.com>

Daxil oldu: 18.01.2025

Qəbul edildi: 23.04.2025